

Вступ

В той день, коли Виконком ЮНЕСКО заснував Всесвітній день філософії — свято, яке відзначається в третій четвер листопада, починаючи з 2002 року, було схвалено і Паризьку декларацію щодо питань філософії. Спочатку це був своєрідний маніфест філософів і видних діячів про обов'язкову присутність філософії в університетах, згодом — офіційна програма діяльності цієї поважної організації, де чітко зазначено — кожна людина скрізь і всюди повинна мати можливість вільно займатись філософією. А викладання філософії має бути збережене або розширене там, де воно існує, створене там, де його ще не існує, і має відкрито називатися терміном «філософія».

Вивчення філософії сприяє відкритості розуму, громадянській відповідальності, взаєморозумінню і терпимості у відносинах між людьми і групами. Філософія розвиває здатність до самостійних суджень, уміння порівнювати різні аргументи, поважати іншу думку, вести бесіду, підкоряючись лише авторитетові Розуму (*Ratio*). Інакше кажучи, це — чудовий інструмент, який дозволяє розуміти той чи інший світогляд, він наділяє людину справжньою свободою думки, формуючи у молодих людей вільний і вдумливий розум, здатний опиратися різним формам пропаганди, фанатизму та догматизму, що не передбачають сумнівів.

Викладання філософії стимулює здатність людської істоти судити про Всесвіт з огляду на місце людини у ньому. Філософська культура має очевидний вплив на здатність оцінювати, критикувати й обирати дію або недіяння, брати на себе відповідальність за розв'язання великих питань сучасності.

Курси філософського спрямування в економічних університетах мають забезпечити і розвинути чотири фундаментальні складові вищої освіти:

- критичність мислення;
- самовизначення особистості через активну громадянську позицію;
- культурний кругозір;
- опанування загальнотеоретичних засад наукового пізнання.

Матеріали посібника мають на меті сприяти розвитку вищезазначених компонентів освіти. Автори намагаються ознайомити студентів із широкою картиною філософського знання. Посібник охоплює ряд тем, присвячених історії розвитку філософських вчень, починаючи від стародавньої філософії і закінчуючи сучасною, а також основні розділи філософії.

Автори сподіваються, що опрацювання навчального матеріалу сприятиме розвитку інтелектуальної культури і загальної ерудиції студентів, дасть читачам змогу замислитись над «вічними» питаннями та чіткіше усвідомити і визначити засади власного світогляду.

Філософія постала як любов до мудрості і надалі залишається як вільний вибір способу мислення.

Вільчинський Ю. М.

Автори:

Вільчинський Ю. М. (керівник авторського колективу)	вступ, 1, 3 (1-7), 5, 6, 8, 10, 13 (4-6), 16 (1, 3-4);
Войнаровська Л. І.	3 (8), 13 (1-3);
Гаєвська О. Б.	19;
Деркач В.Л.	2, 11, 14, 17;
Десяєва І. П.	18 (2-5);
Кругляк М. І.	9 (1-5), 12;
Кучера Т. М.	5;
Пітякова Т. С.	15;
Северин-Мрачківська Л. В. (керівник авторського колективу)	4, 18 (1, 6-9);
Терещенко В. В.	7, 9 (6-8), 16 (2).

Виходячи з цього І. Кант вважав, що «філософія є наука про відношення будь-якого знання і будь-якого застосування розуму до кінцевої мети людського розуму, котрій, як найвищій, підпорядковані всі інші цілі»¹⁰.

Філософію також можна назвати наукою про найвищу максимум застосування нашого розуму. У роздумах Канта ми знайдемо і таку думку: «Якщо існує наука, дійсно необхідна людині, то це та, якій навчаю, — казав Кант, — а саме: належним чином зайняти вказане людині місце у світі — і з якої можна навчитись тому, яким необхідно бути, щоб бути людиною».

Будь-які проблеми стають філософськими, якщо вони потрапляють під промінь однієї проблеми — кінцевого смислу, кінцевої мети.

Навіщо все це? Навіщо Всесвіт? Навіщо існую «Я»? Ці вічні питання постають перед нами саме тому, що в світі живе істота, яка не створена, а постійно створюється і бореться. Ось про таку людину казав інший німецький філософ — **Фрідріх Ніцше** (1844–1900): «Людина, — це линва, напнута між звіром і надлюдиною, — линва над прірвою».

*Небезпечно ступати на линву,
небезпечно йти по ній,
небезпечно озиратися,
небезпечно від страху здригнутися й зупинитись.*

Велич людини в тому, що вона міст, а не мета, і любити людину можна тільки за те, що вона — перехід і загибель»¹¹.

5. Історія філософії як школа філософського мислення

Щоб зрозуміти зародження філософії та показати її історичну перспективу, необхідно в загальних рисах охарактеризувати історико-філософський процес як історію розвитку світового духу.

Чому необхідно вивчати історію філософії? Щоб навчитися філософствувати. А чи можливо навчитися філософствувати? — запитував І. Кант, — адже будь-який мислитель будує власну споруду, так би мовити, на руїнах минулого, але і ця будівля (його філософська система) не досягає такого стану, щоб стати міцною у всіх своїх частинах, тому філософію не можна вивчати з тієї причини, що такої ще не існує. Навпаки, хто хоче навчитися філософствувати, той всі системи філософії змушений розглядати лише як історію застосування (прикладання) розуму і як об'єкт для вправ свого таланту.

Таким чином, історія філософії є найкращою школою філософської думки, адже «теоретичне мислення є вродженою властивістю вигляді здібностей. Ця здібність повинна бути розвинута, вдосконалена, тому від найдавніших часів і дотепер не існувало жодного іншого засобу, крім вивчення всієї попередньої філософії», — вважав І. Кант.

Звідси випливає:

1. Історія філософії була й залишається найкращою школою філософської думки в системі сучасного філософського знання і як навчальної дисципліни у вищих закладах освіти України.

2. За допомогою історії філософії студенти можуть збагнути, як вироблялися форми і категорії теоретичного мислення, методи освоєння дійсності, методологічна культура тощо.

3. Ми повинні виходити з того, що до вищої школи приходять уже цілком сформовані особистості й з певними здібностями до теоретичного мислення. Ці здібності мають бути розвинуті та вдосконалені, тому від найдавніших часів і дотепер не існує жодного іншого засобу розвивати свої здібності, крім вивчення всієї попередньої філософії.

¹⁰ Кант І. Приложение к «Наблюдениям над чувством прекрасного и возвышенного» 1764. — Собр. соч. в 6 т. — Т 2. — С. 185–224. — С. 206.

¹¹ Ніцше Ф. Так казав Заратустра; Жадання влади / Пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. — К.: Основи, Дніпро, 1993. — 415 с. — С. 13.

4. Історія філософії як навчальна дисципліна завжди була найкращим способом для молодих і допитливих умів навчатися самостійно і вільно застосовувати власний розум. «Май мужність користуватись власним розумом», казав Кант.

5. Саме вона, історія філософії, розкриває перед ними галерею шляхетних і мудрих мужів, які силою свого розуму проникали природу речей, пізнавали сутність природи і духа, й добували для нас найвеличніші скарби розумового пізнання.

6. Актуальним залишається питання про співвідношення історії філософії та філософії як такої; по суті вони тотожні, більше того, сама історія філософії перетворюється на «головну науку філософії».

7. Проте сьогодні стає очевидним, що історію філософії як останню серйозну тему філософії ХХ ст. (Овальд Шпенглер) необхідно писати і вивчати вже поіменними главами, а не шляхом анонімного зведення до так званих шкіл, течій і напрямів.

8. Філософії як такої взагалі не існує: кожна культура має свою філософію, і кожна думка живе в історичному світі. Кожна філософія є виявом свого часу, і тільки свого часу, і немає двох таких епох, які мали б однакові філософські інтенції.

9. Тому найглибша підстава й сенс будь-якого філософування перебувають у межах певної культури. Якби ми мали одну-єдину, на віки-вічні вірну філософію, історія філософії була би абсурдним уявленням.

Отже, вивчення історії філософії і буде вивченням самої філософії, по іншому бути не може. Історія філософії — це школа філософської думки, школа міркування і людської мудрості, завдяки чому тільки можлива загальна культура. Без культури немає демократії. Ось чому Піфагор давав таку настанову своїм послідовникам: «Намагайся насамперед бути мудрим, а вченим, коли матимеш вільний час».

Навчання провадиться за основними *історичними парадигмами* філософського розуміння змісту й сенсу людського буття:

I. Людина — Боги — Космос (ранні елліни), епоха *космоцентризму*;

II. Людина — Все-світ — Бог (середньовіччя), епоха *теоцентризму*;

III. Людина — Природа — Суспільство (Новий час), епоха *сцієнтизму*;

IV. Людина — Людство — Людність (XIX Світовий філософський конгрес). Про це та інше йтиметься у наступних розділах.

Вступну тему варто завершити словами Ніцше: «Воістину, славетні мудреці, народні слуги, ви зростали разом із духом і чеснотами народу, а народ — завдяки вам!»¹².

Отже, філософське пізнання виступає як універсальне осягнення світу в його всезагальних формах і завдання філософії для кожного часу полягає у тому, щоб поєднати всі дані, здобуті окремими науками, в єдине ціле. Філософія — наука про всю дійсність, про світ як ціле і здатна давати справжню розраду нашому духу, адже філософія наче замикає коло наук, і саме завдяки їй різні знання вперше отримують порядок і зв'язок.

Ключові слова: світогляд, міф, релігія, філософія, мистецтво, наука, природа, свобода, добро, зло, мудрість, історія філософії.

Питання для самоперевірки

1. Розкрийте сутність філософії як історичної форми світогляду порівняно з міфологією та релігією.

2. Як співвідносяться філософія і наука?

3. В чому полягає призначення філософії і як воно осмислювалось у процесі її розвитку?

4. Які основні передумови та джерела виникнення філософії?

5. Охарактеризуйте головні світоглядно-духовні джерела формування західноєвропейської інтелектуальної традиції.

¹² Ніцше Ф. Так казав Заратустра; Жадання влади / Пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. — К.: Основи, Дніпро, 1993. — 415 с. — С. 102.

6. Визначте структуру та основні функції філософії.
7. Яке місце посідає філософія в культурі?
8. В чому роль філософії в особистісному розвитку людини?

Рекомендована література

1. Агацци Э. Человек как предмет философии // Вопросы философии. — 1989. — № 2.
2. Элиаде М. Мифы, сновидения, мистерии. — М.: Рефл-бук, 1996. — 288 с.
3. Кант И. Понятие философии вообще // Трактаты и письма. — М.: Мысль, 1980. — С. 329–340.
4. Гегель Г. В. Ф. Кто мыслит абстрактно? // Работы разных лет. В 2 т. Т. 1. — М.: Мысль, 1970. — С. 387–394.
5. Гегель Г. В. Ф. Учение об идеях // Работы разных лет. В 2 т. Т. 2. — М.: Мысль, 1973. — С. 168–172.
6. Гегель Г. В. Ф. Лекции по истории философии. Раздел: Философия как мысль своей эпохи // Лекции по истории философии 3-х кн.: К. 1. — СПб.: Наука, 1993. — С. 110–112
7. Кассирер Э. Миф и религия // Философские науки, 1991. — № 7.
8. Мамардашвили М. Как я понимаю философию. — М.: Мысль, 1990. — 150 с.
9. Мамардашвили М. Философия — это сознание в слух // Юность, 1988, №12.
10. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия. — М.: Наука, 1991. — 408 с.
11. Ортега-и-Гассет. Чиста філософія // Вибрані твори. — К.: Основи, 1994. — С. 227–237.
12. Рикёр П. Человек как предмет философии // Вопросы философии, 1989. — № 2.
13. Рікер П. Сам як інший. — К.: Основи, 2000, — 305 с.
14. Історія філософії. Словник. / За заг. ред. В. І. Ярошовця. — К.: Знання України, 2005.
15. Предмет і проблематика філософії: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. А. Скринник, З. Е. Скринник, А. Карась, А. Пашук, О. Сичивця; Центр гуманіт. освіти НАН України. — Л.: Львів. банк. ін-т НБУ, 2001. — 485 с.
16. Рассел Б. Історія західної філософії / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. — К.: Основи, 1995. — 759 с.
17. Філософський енциклопедичний словник / За ред. Шинкарука В. І. — К.: Абрис, 2002.
18. Філософія як історія філософії: Підручник / За заг. ред. Ярошовця В. І. — К.: Центр учбової літератури, 2010.
19. Філософія: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Губерський та ін.; за ред. Л. В. Губерського. — Х.: Фоліо, 2013.
20. Філософія: хрестоматія. Від витоків до сьогодення: Навч. посіб. Уклад.: Л. В. Губерський та ін.; за ред. Л. В. Губерського. — К.: Знання, 2012.

Вільчинський Ю. М., 2019